

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA

U OSIJEKU

ODSJEK ZA KULTURU I KREATIVNE INDUSTRIJE

ZAVRŠNI RAD

Osijek, rujan 2018.

Danijela Koški

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA

U OSIJEKU

ODSJEK ZA KULTURU I KREATIVNE INDUSTRIJE

ZAVRŠNI RAD

TEMA: Egipatska mitologija

PRISTUPNIK: Danijela Koški

ODJEL ZA KULTUROLOGIJU

ZAVRŠNI RAD Egipatska mitologija

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Religijska znanost

Znanstvena grana: Egipatska mitologija

Izrađeno:
Rujan 2018.

Priljeno:

MENTOR:
Doc.dr.sc. Ivica Šola
KOMENTOR:

Mj:

Broj priloga:

PRISTUPNIK:
Danijela Koški

Sažetak:

Osnovni cilj ovoga rada je kroz nekoliko glavnih poglavlja predstaviti religiju starih Egipćana, kako bi imali bolji uvid u funkcioniranje pojedinca u zajednici i društva u cjelini. Duhovnost i religioznost je u životima starih Egipćana igrala veliku ulogu, tome svjedoči i činjenica o složenosti i kompleksnosti mitologije i vjerovanja. U radu su predstavljene posebnosti religije, neka od božanstava, mitovi o nastanku svijeta te najvažnije činjenice o smrti i zagrobnom životu.

Ključne riječi: *Egipat, mitologija, religija, mit, civilizacija*

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Egipatska civilizacija.....	2
2.1 Pokretačka sila drevnog Egipta	3
3. Egipatski mitovi o stvaranju svijeta	4
4. Egipatski bogovi i vjerovanja.....	11
4.1. Božanstva „prvog doba“	12
4.2. Posebnosti religije.....	15
4.3. Božanski kraljevi	15
4.4. Svjetonazor i duhovnost	16
5. Kult Sunca.....	18
6. Smrt i zagrobni život.....	20
7. Zaključak	22
8. Prilozi	23
9. Literatura	28

1. Uvod

Religija je kod starih civilizacija zasigurno igrala značajniju ulogu u društvu od one koju ima danas. Imala je nekoliko vrlo bitnih funkcija; prije svega, narodu je donosila sliku o svijetu koji ih okružuje. Zatim, jednako bitno, stvarala je etičke norme po kojima su funkcionirali međuodnosi, ali i cjelokupno društvo. Posljednja, ali za Egipćane jednako bitna funkcija je priprema za smrt, kojoj su oni pridavali poseban status.

U ovom završnom radu pokušat ću kroz najbitnije odrednice čitatelju približiti ovu inače vrlo složenu i opširnu temu kakva je egipatska mitologija. Egipatska mitologija zanimljiva je i današnjoj znanosti i znanstvenicima jer je ostalo dosta toga neotkrivenog i neistraženog. Kako bi uopće bolje razumjeli egipatsku civilizaciju, smatram da je potrebno poznavati njihovu religiju jer je ona bila značajan dio njihove civilizacije. Tako sam u prvom poglavlju odlučila predstaviti samu egipatsku civilizaciju, točnije, njezine početke i najznačajnije čimbenike koji su utjecali na daljnji razvoj. Sljedeće poglavlje prikazuje egipatske mitove o nastanku svijeta nastala u četiri glavna kulturna središta. Zasebno poglavlje čine egipatski bogovi i povezana vjerovanja, gdje predstavljam osnovne posebnosti ove religije, najznačajnije bogove i važnost faraona kao osobe. Dalje, važan pojam je i kult Sunca. Sunce zauzima posebno mjesto u mitologiji Egipta, a uz njega se veže i kratka epizoda monoteizma u Egiptu kojeg je neuspješno pokušao uspostaviti faraon *Ekhmaton*. Posljednje poglavlje donosi najvažnije činjenice o smrti i zagrobnom životu, pojmovima koji su starim Egipćanima bili vrlo bitni. Za njih je smrt bila neodvojiva od života, moglo bi se reći da su život promatrali kao putovanje, gdje su zemaljski i postmortalni život bili jednako važni dijelovi tog putovanja.

2. Egipatska civilizacija

„Civilizacija drevnog Egipta velikim je dijelom proizvod zemljopisnog položaja, posebice njegove rijeke, Nila. Egipćani su svoju zemlju zvali Kemet, „Crna zemlja“, što se odnosi na plodnu zemljanu prugu duž riječnih obala, koju omeđuje Dešret, „Crvena zemlja“, odnosno golema, neplodna pustinja.“ (Fletcher, 1999:7). Drevni Egipat, kako ga ljudi obično zamišljaju – kao zemlju faraona, gradova i pogrebnih nalazišta, predivne umjetnosti i hijeroglifa – počeo je postojati formiranjem ujedinjene i centralizirane države 3100. g. pr. Kr. Čimbenici koji su vodili do ovog razvoja su spekulativni, ali najznačajnije promjene u egipatskoj povijesti dogodile su se oko 3000. g. pr. Kr. Prvih nekoliko stotina tisuća godina ljudske vlasti, Egipat je u vrijeme kamenog doba ili paleolitika bio stanište za zajednice lovaca, ribara i sakupljača hrane koji su živjeli duž riječnih dolina Nila. Nakon toga, od 5500. g. pr. Kr., pojavljuju se najranije poljoprivredne zajednice. Tokom sljedećih 2400 godina došlo je do dijeljenja zemlje između pojedinačnih, samoupravnih zajednica, koje su se razvijale socijalno, ekonomski, politički i kulturno različitim brzinama. Ovaj se rani razvoj može pratiti uglavnom ispitujući takozvane preddinastijske grobnice, koje su iskopane na različitim nalazištima širom Egipta (usp. Prihoško, 2013: 2).

Kako su se lokalne kulture razvijale, tako je i njihov obrt napredovao kvalitetom i prefinjenošću. Oslikavali su lončariju i oblikovali nakit; obrada kamena postala je razrađenija, sa stvaranjem paleta, vrhova žezla, noževa i vaza; obrada metala počela je sa proizvodnjom bakrenih alata. Prepoznatljiv egipatski stil već se počeo pojavljivati u predmetima koji su se proizvodili i tržišta za takvu robu očigledno su postala šira i specijaliziranija. Resursi iz pustinje, kao što je zlato iz Istočne pustinje, bili su eksploatirani i zna se da je ostvaren kontakt s trgovcima izvan Egipta, budući da je *lapis lazuli*¹ iz Badakhsana u sjeveroistočnom Afganistanu pronađen u preddinastičkim grobovima. Prisustvo takvih rukotvorina pokazuje da su njihovi proizvođači bili oslobođeni od obrađivanja zemlje zbog opstanka i da je društvo postajalo raznovrsnije, s pojavom elite koja je mogla sebi priuštiti luksuznu robu te koji su po svojoj prilici kontrolirali trgovačke puteve, lokalne sustave navodnjavanja i podrobnije građevinske projekte (naročito grobnice). Magarac je bio upotrebljavan kao prijevozno sredstvo, ali ipak je najraširenije sredstvo bio brod koji plovi širokim riječnim koritom Nila (usp. Olujić, 2007: 55).

¹ Poludragi kamen. Bio je poznat pod nazivom Ultramarin. To je jedan je od najstarijih minerala korištenih u izradi nakita, ukrasnih predmeta i boje. Bio je simbol moći i bogatstva. Uz Tirkiz i Karneol, bio je sveti kamen Tibetanaca i starih Egipćana. Kombinacijom mineralne prašine, voska i ulja, od njega su dobivali azurno plave boje koju su koristili za oslikavanje hramova i grobnica. Renesansne i ranije slike na kojima se htjelo prikazati najveće bogatstvo bojane su upravo ovom bojom. Porijeklom iz Afganistana.

Razmjena robe je neizbježno bila udružena s razmjenom ideja. Veza s Mezopotamijom izgleda da je bila osobito važna za rani period egipatske civilizacije. Vjerojatno su strani trgovci bili privučeni Egiptom zbog mogućnosti kupovine zlata, iako je u početku Egipat bio siromašna država, a srebro koje je bilo dragocjenije od zlata sve do XVIII. dinastije (kada zbog osvajanja u Aziji srebra ima u izobilju) se uvozilo, poglavito iz Libanona (usp. Olujić, 2007: 55).

2.1 Pokretačka sila drevnog Egipta

Religiju drevnog Egipta karakterizira velika složenost vjerovanja i mnoštvo božanstava, taj politeizam² često nam se čini zbunjujući i kontradiktoran. Ova kompleksnost objašnjava se time što su se generacijama i stoljećima nadograđivala prvobitna vjerovanja (Olujić, 2007: 57).

Egipćani su vjerovali kako bogovi i božice te njihov predstavnik na zemlji – kralj – jedino mogu održavati ravnotežu između reda i kaosa u svemiru. Isprva su ova božanstva jednostavno predstavljala pojave prirodnog svijeta – sunce, nebo, zemlju i rijeku – sve dok svatko od njih nije postupno razvilo vlastitu složeniju osobnost i povijest jer je svaki dio ove zemlje uljepšavao priče i mitove što su okruživala pojedina lokalna božanstva. Božanske sile zahtijevale su neprekidno obnavljanje štovanjem kako bi mogle jamčiti nastavak svemirske ravnoteže. Zbog toga su stvarana obožavanja na ponavljanim prikazima kojima su Egipćani urešavali sve, od monumentalnih hramova pa do finih umjetničkih djela. Ta njihova predanost štovanju božanstava ogleda se, prije svega, u svakodnevnim obredima u hramovima. Oni su bili „spremišta“ božanske moći koju su njegovali i kojom su upravljali svećenici na dobrobit cijele zemlje. Vrhovni svećenik – koji je uvijek bio izaslanik u ime kralja, djeteta bogova – djelovao je kao posrednik između svijeta smrtnika i svijeta božanstava. On i njegove kolege svećenici i svećenice štovali su božanstva stalnim prinošenjem žrtava, glazbom i plesom, što je sve trebalo, kako su vjerovali, potaknuti božanski duh da boravi unutar hrama – što je ključno želi li se održati kozmički red (usp. Fletcher, 1999: 8).

² Politeizam (prema grč. πολύθεος: koji pripada mnogim bogovima), oblik religije u kojem postoji vjera u više, odnosno mnogo božanstava, a koja se najčešće predočavaju u obliku ljudske osobe; hrvatska inačica mnogoboštvo. Riječ je o personifikacijama nekih božanskih atributa, o obogotvorenju neke ljudske djelatnosti ili prirodne sile. Njihov je kult promicalo, manje ili više različito, svećenstvo u predodžbi panteona (svi bogovi skupa, sveboštvo), poglavito od helenističkoga razdoblja.

3. Egipatski mitovi o stvaranju svijeta

Već u najstarijim vjerskim tekstovima koji su sačuvani do naših vremena, *Tekstovima piramida*, otkrivamo da je problem stvaranja svijeta i funkcije bogova bio prisutan kod starih Egipćana. (Olujčić, 2007: 59)

Stari Egipćani vjerovali su kako je život nastao iz tamnog i bezličnog praznog vodenog prostranstva kojeg su zvali *Nun*. Na samom početku vremena, iz *Nuna* izdigao se humak zemlje – događaj koji se slikovito iznova odvijao svake godine nakon povlačenja Nila na kojem su bogovi i stvorili svijet. Za svaki od najvažnijih egipatskih hramova u Heliopolisu, Memfisu, Hermopolisu i Tebi vjerovalo se da označava mjesto tog praiskonskog humka. Sve egipatske kozmogonije³ bavile su se božanstvima prirode kao što su nebo, zemlja, vjetar, sunce, mjesec i zvijezde. Kako su svećenstvo poistovjetili sa sunčanom kraljevskom časti, kozmogonije su imale svrhu da sunce i druge svemirske sile uključe u popularne kultne sastave koji su se osnivali na lokalnim božanstvima i bogovima plodnosti. Mnogi lokalni bogovi postali su sunce (usp. Fletcher 1999: 40).

Priče o nastanku svijeta u egipatskoj mitologiji⁴ opisuju kako su se iz prvobitnog kaosa pojavili red i život. Postoji više verzija u kojima su različiti bogovi igrali glavnu ulogu, ali najvažnije je božanstvo boga sunca *Ra*, stvoritelj koji je postojao i prije prvobitnog kaosa i koji je taj kaos doveo u red. Kaos koji je prethodio stvaranju opisan je kao negativna situacija:

„kad nebo još nije postojalo,

Kad zemlja nije postojala,

Kad ništa nije postojalo što je bilo određeno“.

Kasnije nastaju njegova djeca *Šu* (bog suhog zraka, vjetra) i *Tefnut* (božica vlage), te unuci *Geb* (bog zemlje) i *Nut* (božica neba) (usp. Olujčić: 2007:59).

Egipatska je religija sa svojim brojnim spominjanjima prirodnih pojava odražavala jedinstven geografski kontekst te potpunu ovisnost zemlje o dvjema životnim silama – rijeci Nil i toplini sunca, suprotstavljenim silama smrti – pustinji. Stoga su i mitovi, o kojima ću detaljnije govoriti

³ (grč.), znanost o postanku i razvoju svemira. Od antičkih vremena zasnovana je na mitološkim i filozofskim pretpostavkama.

⁴ Mitologija (mito- + -logija), sustavno proučavanje mitova, njihova sadržaja, oblika, značenja i postanka. U tom smislu mitologija se razlikuje od mitografije, tj. bilježenja mitova. Budući da naziv mitologija znači i proučavanja (skup mitova) i disciplinu koja se njime bavi, nije uvijek terminološki prikladan. U potonjem značenju najčešći je naziv komparativna mitologija: ona komparativno proučava različite mitologije.

kasnije, nastali u sredini u kojoj vladaju snažne suprotnosti, što je Egipćane neprestano podsjećalo na borbu života i smrti, dobra i zla. Egipatske kozmogonije bavile su se božanstvima prirode: zemlja, nebo, vjetar, sunce, zvijezde i mjesec koji su, kako smo rekli, bili prvi predmeti obožavanja. Svrha kozmogonija bila je ta da sunce i druge kozmičke sile uključe u kultne sustave koji su se zasnivali na mjesnim bogovima. Egipćani su zamišljali da je nebo božica koju su slikovito prikazali kao kravu koja stoji na zemlji i koju podupiru druga božanstva. Ispod nje leži ocean u čijem je središtu *Geb*, bog zemlje koji leži potrbuške, a iz njegovih leđa niče raslinje. Zvijezde su bile djeca božice neba, njih je rađala ujutro, a noću proždirala. Mjesec je bio brat sunca i sin neba (usp. Cvijanović, 2014: 6).

Egipćani su zamišljali da je nebo boginja i slikovito su je prikazivali kao kravu koja stoji na zemlji, koju podupiru druga božanstva, sa sunčevim čamcem, koji plovi po njenom zvjezdanom trbuhu, koji je bio nebeski ocean. Također su je prikazivali kao vitku ženu koja se povija nad zemljom i koju podržava *Šu*, bog vjetra, ili lanac visoke planine koja obrubljuje zemlju. Ispod nje leži kružni ocean u čijem je središtu *Geb*, bog zemlje, koji potrbuške leži s raslinjem koje niče iz njegovih leđa. Jedan dio te zemlje bio je crven, a na njemu su bili pustinjski divljaci, a drugi dio crn, što su bile plodne zemlje nilske doline. Vode oceana ili Nila tekle su u podzemni svijet, prebivalištem mrtvih, koji je bio ogledalo neba te po kojem je plovio sunčev noćni čamac (usp. Cvijanović, 2014: 6).

Sunce je oduvijek bilo ključni čimbenik egipatskog života, imalo je mnogo imena te je moglo poprimiti različite oblike, a za tumačenje njegovih funkcija bilo je mnogo objašnjenja. Kao sunčani disk, zvalo se *Aten*, kao sunce koje se diže, zvalo se *Khepri*, veliki skarabej⁵ koji je valjao pred sobom sunčanu kuglu. Sunce koje se popelo do svog zenita zvalo se *Ra*, a kad je zalazilo poput starog čovjeka, zvalo se *Atum*. Zvali su ga imenima *Horusa* i vidjeli su ga kao krilati sunčev disk. Smatrali su da se sunce rađa svakog jutra, kao zlatno tele nebeske krave, ili da ga svake noći proguta nebeska žena koja ponovno rađa. Što se tiče mjeseca, za njega se govorilo da je brat sunca i sin *Nuta*, boga neba. Poistovjećivali su ga i s Ozirisom, a neki put i s bogom mudrosti Totom (usp. Cvijanović, 2014:5).

⁵ Skarabej ili balegar. Egipćani su vjerovali kako ima sposobnost samoobnavljanja stoga što se njegovi potomci pojavljuju kao ni iz čega izlazeći iz kuglice izmeta u kojoj su se razvili. Budući da se kukce često može vidjeti kako kotrljaju kuglicu izmeta, tako je *Khepri* prikazivan kako gura sunce.

U egipatskoj mitologiji postoji nekoliko važnih kulturnih centara, svaki od njih sa svojom verzijom mita o postanku svijeta, svojom kozmogonijom. To su Heliopolis, Memfis, Hermopolis i Teba. Ukratko ću predstaviti svaku od tih kozmogonija.

3.1. Heliopolska kozmogonija

Kozmogonija koja se razvila ovdje fokusira se na stvaranje svemira sa specifičnog stajališta svećenstva boga *Ra*. Od V. dinastije, Heliopolis je bio glavno središte štovanja boga *Ra*. Heliopolis na grčkom jeziku znači „grad Heliosa“, a bog sunca *Helios* ekvivalent je boga *Ra*. Egipćani su proces stvaranja, kreativni proces koji je iskra života, nazivali *Atum*, što znači „biti potpun“ (usp. Nydler, 2006: 52).

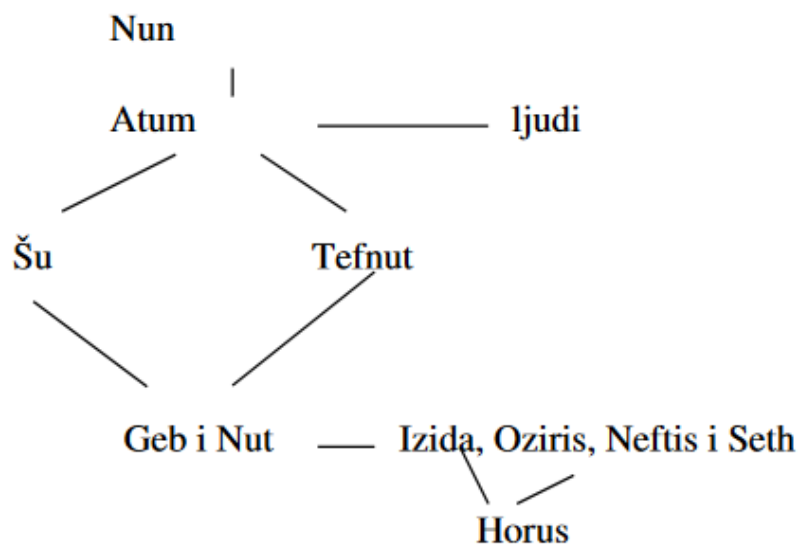
Najvažniji dokument koji se održao iz Heliopolisa su *Tekstovi piramida* iz V. dinastije, koje pretpostavljaju osnovno poznavanje heliopolske doktrine. U procesu stvaranja spominje se izranjavanje *Atuma*, boga Heliopolisa iz vodenog prostranstva *Nun*. On je stvorio brežuljak kako bi mogao negdje stati, a taj brežuljak je kasnije na vrhu imao heliopoliski hram. *Ra-Atuma* predstavljala je ptica *Bennu* ili feniks ili insekt skarabej, pa je njegovim pojavljivanjem započeo novi proces stvaranja. *Atum* je bio onaj koji je stvorio sam sebe, a njegov sljedeći zadatak bio je stvoriti ostale bogove (usp. Prihoško, 2013: 6).

Atum je bio „onaj koji je stvorio sam sebe“. Njegovo sljedeće djelo bilo je stvaranje drugih bogova. Kako je bio sam na svijetu, morao je bez žene stvoriti potomstvo. Njih je „stvorio ili ejakuliranjem ili, prema nekim verzijama mita, tako što je kihnuo i izbacio iz sebe *Šua* i ispljunuvši *Tefnut*.“ (Fletcher, 1999: 40). No, sudeći prema svemu, to nije sablažnjavalo Egipćane. Čini se, prema tekstovima, da su *Atuma* smatrali za dvopolnog boga pa su ga katkada zvali „Veliko on-ona“. Shvativši stvaranje samo u pojmovima spolnog rađanja, Egipćani su mogli pomoću te epizode u mitu predstaviti *Atuma* kao vrlo snažnu stvaralačku silu koja nikome ništa ne duguje (usp. Prihoško, 2013: 7).

Atum je, dakle, stvorio svoga sina *Šua* i svoju kći *Tefnut*. U jednoj prilici, *Atumova* djeca su se od njega odvojila, stoga je on poslao svoje oko da ih potraži. Prema mitu vezanom uz oko *Šu* i *Tefnut*, koji su još bili pod zaštitom *Atuma*, razdvojili su se od njega u tamnim prostranstvima *Nunovih* voda. *Atum* je poslao svoje oko da ih potraži i konačno su se *Šu* i *Tefnut* vratili s okom. Dok je oko tražilo *Šua* i *Tefnut*, *Atum* ga je zamijenio drugim, bistrijim okom. Zatim, prvo se oko razljutilo na *Atuma* kad je pri povratku shvatilo da je zamijenjeno. Zato je *Atum* uzeo prvo

oko i stavio ga na svoje čelo odakle je mogao vladati cijelim svijetom koji je stvarao. Oko su često opisivali kao razornu boginju (usp. Prihoško, 2013: 7).

Kad se *Atum* sjedinio sa *Šuom* i *Tefnut*, plakao je od radosti, a iz njegovih suza nikli su ljudi. *Šu* i *Tefnut* postali su roditelji *Geba* – zemlje te njegove sestre i žene *Nut*, koja je bila nebo. *Geb* i *Nut* bili su roditelji *Izide* i *Ozirisa*, *Neftide* i *Set*. *Horus*, bio je sin *Izide* i *Ozirisa*, ali su ga nekad zvali *Nutinim* sinom. Navedeni bogovi su heliopoliska eneada (devetero bogova), kao tradicija utvrđena u egipatskoj religiji (usp. Prihoško, 2013: 8).

Prikaz bogova iz Heliopolske kozmogonije

3.2. Memfiska kozmogonija

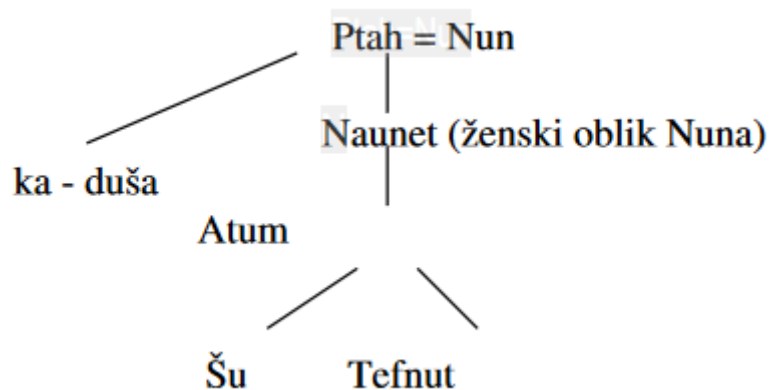
Na početku povijesnog razdoblja, oko 3000. g. pr. Kr., faraon Menes ujedinio je Gornji i Donji Egipat te je za ujedinjenu zemlju izgradio novi glavni grad, Memfis. Bio je poznat pod nazivom „Bijeli zidovi“. Politička pozadina ide u susret tumačenju osobitog oblika koja je uzela memfiska kozmogonija. Saznanja o ovoj kozmogoniji dolaze iz dokumenta koji datira iz V. dinastije (dostupan u epigrafskoj kopiji koju je dao napraviti *Šabaka*, kralj XXV. Dinastije) (usp. Olujić, 2007: 59).

„Za stvoritelja svijeta proglašen je bog *Ptah*. U usporedbi s materijalizmom kreacije iz Heliopolisa, ova je doktrina vrlo originalna i nevjerovatno duhovna. *Ptah* kreira „srcem“, tj. Voljom i „jezikom“, odnosno govorom, riječju (u mitskom svojstvu identificiraju se s *Horusom* i *Totom*). To je pravo stvaranje „logosom“, riječima.“ (Olujić, 2007: 60).

Kamen *Šabaka*, kasna kopija prvobitnog teksta, koji je ujedno i izvor našeg poznavanja memfiske teologije, bio je polemičan. Memfiski svećenici nastojali su da radi slave svog vlastitog grada poriču opće prihvaćeno gledište o stvaranju. Za *Ptaha* se tvrdilo da je sjedio na Velikom prijestolju, bio je božanstvo plodnosti, svojevrsna inačica *Nuna*. On je naređivao, a *Atum* je samo izvršavao njegovu volju. U jednoj varijanti memfiskog sustava, *Atuma* su još više ponizili: kao izvršitelja *Ptahove* volje zamijenio ga je *Horus*, koji je bio srce, i *Tot*, koji je bio jezik. Čini se da je to bio pokušaj da se uključe i ona ranija vjerovanja od heliopoliskog, jer je *Horus* bio nekadašnji bog sunca, a *Tot* bog mjeseca i mudrosti (usp. Prihoško, 2013: 9).

Horus, jedan vid *Ptaha*, personificiran kao vladajući faraon, bio je vladar zemlje i ujedinio ju, dajući joj veliko ime *Tatenen*. To su ime dali *Ptahu*, objašnjavajući da on nije samo stvorio tu zemlju, već da je on ta zemlja, pokušavajući pobiti heliopolisku tvrdnju da njihov hram stoji na praiskonskom humku. Memfiski *Ptah* također je stvorio *ka*, ili dušu svakog bića. On je stvorio sve: ljude, bogove; od njega potiču hrana i piće te svako božansko izražavanje. On je bio najjači od svih bogova. *Ptaha* je uvijek posvuda pratio *Tot*, bog mudrosti, a njegova su djela bila djela pravde. Ovih devetero bogova znani su i kao *eneada*⁶ (usp. Prihoško, 2013: 8).

Mit o stvaranju iz Memfisa oslanja se na riječ boga *Ptah*, koji utjelovljuje praiskonski humak. *Ptah* je stvorio svijet i sve stvari jednostavno izgovarajući njihova imena. Prema jednoj teoriji, od imena svetišta u Memfisu posvećenog *Ptahu*, *Hwt-ka-Ptah*, nastala je riječ *Aigyptos*, grčki naziv koji je u korijenu riječi „Egipat“. (usp. Fletcher, 1999: 40).

Prikaz bogova iz Memfiske kozmogonije

⁶ grč. *ennea* – devet. Eneada – devet stvoriteljskih bogova

3.3. Hermopoliska kozmogonija

U Hermopolisu, gradu Srednjeg Egipta, nastala je drugačija teorija o stvaranju. Hermopolis je bio glavno središte kulta boga *Tota*, gdje je on bio univerzalni *demiurg*⁷ (usp. Naydler, 2006:52).

Prema svećenicima iz Hermopolisa, prvi život stvorilo je osam bogova *oktoada*⁸, koji su obitavali u prvotnim vodama. *Nun* i njegov ženski par *Naunet* predstavljali su same vodene sile; *Heh* i *Hauhet* predstavljaju beskraj; *Kek* i *Kauket* tamu, a *Amun* i *Amaunet* skrivenu životnu energiju. Iz udružene energije *oktoada* iskočio je život te je stvoren praiskonski humak iz kojeg je potom izbilo sunce (usp. Fletcher, 1999: 41).

Prema učenju Hermopolisa, postoje četiri inačice mita o stvaranju vezano za četiri božanstva. Prema tom učenju, svijet potiče iz kozmičkog jajeta koje je snesla božanska guska poznata kao „Velika gakuša“. U snesenom jajetu na praiskonskom brežuljku bila je ptica svijetla *Ra* ili je u jajetu bio zrak. Druga verzija, slična prvoj, govori da je jaje snela ibis-ptica koja predstavlja boga mudrosti i mjeseca, *Tota*. Treća inačica doktrine vraća se stvaranju iz voda. Ona kaže: jedan lotosov cvijet je izronio iz voda „Jezera dvaju noževa“. Pri otvaranju latica rođeno je božansko dijete *Ra* ili stvoritelj. Četvrta i posljednja verzija bila je da se lotosov cvijet otvorio kako bi pokazao kukca skarabeja (simbol sunca). Taj se kukac dalje preobličio u dječaka koji plače, a suze mu postaju ljudi, htijući naznačiti da su ljudi *Raova* djeca (usp. Prihoško, 2013: 11).

3.4. Tebanska kozmogonija

Usponom tebanskih plemića i njihovom uspješnom borbom za prevlast, središte moći u 17. i u 18. dinastiji seli se u grad Uast (Tebu), pa tako „na božansku vlast“ dolazi njihov dotadašnji lokalni bog *Amun* koji dobiva status značajnog božanstva, a potom i titulu kralja bogova.

Najčešći oblik prikazivanja *Amuna* na reljefima i papirusima je lik snažnog bradatog čovjeka s krunom (Shuti) iz koje se izdižu dva duga pera. U lijevoj ruci držao je žezlo, a u desnoj simbol života – ankh, a ponekad u toj ruci ima i zakrivljeni ratnički nož – khepeš. Tada je smatran

⁷ Grč. δημιουργός prema demos: svijet, narod i ergon: djelo) označava tvorca, stvaratelja. Riječ demiurg prvobitno se koristila u značenju majstora koji obavlja usluge narodu i graditelja općenito.

⁸ grč. *okto* – osam. Oktoda – osam stvoriteljskih bogova

zaštitnikom ratnički raspoloženih kraljeva. Ponekad se prikazuje i s glavom sokola pa čak i s glavom ovna, među čijim se rogovima nalazi sunčani disk, ali i uvijek karakteristična dva pera. (usp. <http://www.fantasy-hr.com/mitologija/mitologije-svijeta/3294-drevni-egipat-zemlja-ljudi-i-bogova-iv>)

Tebanska doktrina utjelovila je u *Amonu* vidove svih drugih demiurga. Ona je tvrdila da je Teba prvi grad, a po uzoru na nju kasnije su bili izgrađeni svi drugi gradovi. Teba je bila sjedište prve vode, *Nuna*, i prve zemlje, praiskonskog humka. Grad je bio osnovan na brežuljku i tako je nastao svijet. Zatim su bili stvoreni ljudi koji su po uzoru na Tebu osnovali druge gradove. Teba je bila *Raovo* oko, a ono je nadgledalo sve druge gradove (upravo kao što je *Atumovo* oko nadziralo *Šua* i *Tefnut* u vodama *Nuna*) (usp. Cvijanović, 2014: 8).

4. Egipatski bogovi i vjerovanja

Usko područje plodne zemlje, omeđeno opasnim pješčanim pustinjama i visokim kamenim liticama gdje prebivaju zli duhovi, drevni Egipćani nazvali su „kemet“ (crno, crna zemlja). Taj stalni kontrast između života i smrti, između plodnog tla i neplodne pustinje, koji su vidjeli svakodnevno, najvjerojatnije ih je i inspirirao u njihovim vjerovanjima i temeljnim religijskim postavkama.

Egipatska je religija bila vrlo složena te je uključivala štovanje cijelog niza bogova i božica. To je, prije svega, bio tolerantni, sveobuhvatni sustav vjerovanja sposoban prigrliti često očito kontradiktorne mitove i legende. Svaka priča o bogu imala je svoje lokalne inačice, no svaka zbog toga nije držana manje vrijednom od druge (usp. Fletcher, 1999: 19).

Tylerov sljedbenik Herman Usner u jednom tumačenju govori da su ljudi u davnini bogovima smatrali neke određene osobite trenutke koji su ih zaprepastili. Prema Usneru, ti ograničeni bogovi, kako se gubio njihov izvorni smisao, bili su uzdizani na višu razinu protežući svoju vladavinu na razne aspekte života (usp. Uranić, 2005: 9).

Upravo zato i mnoga drevna božanstva potječu iz najbliže okoline žitelja Egipta, pa tako i nose zoomorfna obličja koja se kasnije ublažavaju i preoblikuju antropomorfnim obličjima, ali nikada do kraja. Mnogi ljudi još i danas ostaju zbunjeni obiljem bogova drevnih Egipćana. Zbunjenost postaje još veća kada to mnoštvo bogova stalno mijenja svoja imena i obličja pa se tako pojavljuju na trenutak u ljudskom, a onda u životinjskom, nedugo nakon toga u biljnom, da bi se napokon na kraju utjelovili u nekom složenom obličju. Pokušaj nabranjanja obličja i značajki bogova u prvom trenutku može pomoći da se shvati nekakav red, no drevni su Egipćani ipak razmišljali malo drugačije nego mi danas. Naime, za drevnog žitelja Egipta svi aspekti božanstava postoje istodobno i koliko god to nama izgleda nemoguće, njima su svi oni bili podjednako značajni. Unatoč tome, taj u prvi trenutak zamršeni politeizam, zapravo imaju četiri temeljne sfere koje se lako mogu raspoznati, ali se nikako ne smiju nasilno razdvajati (usp. <http://www.fantasy-hr.com/mitologija/mitologije-svijeta/737-drevni-egipat-zemlja-ljudi-i-bogova>).

Prva sfera ili skupina božanstava dolazi iz najstarijeg doba kada se štiju životinjski kultovi. Među ova najstarija, zoomorfna božanstva, ubraja se i *Oziris*, koji je iznimka po tome što se ne povezuje ni s jednom životinjom. Takav sličan stočarski način života, u kojemu su i nastala drevna egipatska božanstva iz toga doba, još se i danas lako pronađe kod nekih naroda na istoku Afrike (usp. Uranić, 2002: 227).

Druga skupina božanstava dolazi iz kruga pojava prirodnih sila (poplava koja se pojavljuje kao nepregledna vodena pustoš iz koje postepeno izranjaju otoci zemlje na kojoj će niknuti novi život). Upravo na takvom praiskonskom brežuljku božanski demiurg pronalazi čvrst temelj na koji će stati i stvoriti novi život. Naravno, on se na taj brežuljak spustio u obličju ptice pa je zato na jednom mjestu bio feniks (benu), na drugom sokol, ili pak možda ibis. Treću skupinu čine božanstva koja su nastala inkarnacijom faraona u božanstvo. Najvjerojatnije je to doba kada poglavar (faraon, kralj, poglavica, vrač,...) zahvaljujući svom autoritetu drži pleme na okupu i osigurava mu prosperitet. Takvo univerzalno božanstvo je upravo *Horus* pa faraoni iz doba Novog kraljevstva sebe nazivaju „sokolovima u gnijezdu iz kojeg će u trenutku smrti uzletjeti prema horizontu“. Četvrta skupina božanstava dolazi iz kruga štovanja solarnog kulta. Ova skupina božanstava nastaje u kasnijim periodima i svoj uspjeh duguje ponajprije svećenicima koji stalno unapređuju učenje i njeguju tijesne veze s kraljevskim kultom (usp. <http://www.fantasy-hr.com/mitologija/mitologije-svijeta/737-drevni-egipat-zemlja-ljudi-i-bogova>).

Sve ove četiri skupine ne smiju se nikako promatrati kao strogo odvojeni ciklusi (periodi) jer se oni zapravo stalno nadopunjavaju i nadovezuju jedan na drugog. Kako bi prikaz svih bitnih božanstava egipatske mitologije bio preopširan za ovakav rad, odlučila sam u sljedećem poglavlju predstaviti ona najpoznatija, najstarija božanstva, tzv. Božanstva „Prvog doba“. To su izvorna božanstva koja su sudjelovala i u stvaranju svijeta.

4.1. Božanstva „Prvog doba“

Anubis – čovjek s glavom crnog psa ili šakala. *Ozirisov* sin s božicom *Neftis*. Božanstvo koje se povezuje s nekropolama, mističnim i skrivenim. Vodič mrtvih na drugom svijetu. Prema mitu, *Anubis* je mumificirao *Ozirisa*, pa svećenici pri tom ritualu nose maske šakala. U početku je bio bog smrti, samo za faraona (Cvijanović, 2014: 13).

Atum – bog ljudskoga lika koji hoda držeći u rukama štap i ankh, jedan je od najranijih oblika boga-stvoritelja iz heliopolske kozmogeneze. Njegovo ime prema nekima znači "Onaj koji je potpun", ali se u filozofskom smislu može tumačiti i kao "nebiće". *Atum* se u početku postanka izdigao iz voda kaosa, što ih personificira bog *Nun*, te je stvorio prvih par bogova. Još za Starog kraljevstva (2686. – 2181.g.pr.Kr.) *Atum* se identificirao sa solarnim bogom *Raom*, pa tako nastaje *Atum-Ra*. Ovaj je smatran oblikom zalazećeg Sunca, a često se povezuje s guskom i mungosom (<http://www.amz.hr/naslovnica/egiptologija/mitologija/leksikon.aspx>).

Geb i Nut – *Geb* je božansko biće često poistovjećivano sa Zemljom, *Nut* je bila božica neba. Često se prikazuju u paru. *Nut* je kozmički predstavnik boga zemlje *Geba*. Ako je ona Velika majka koja odijeva sva bića u njihove duhovne forme, tada je *Geb* taj koji im daje materijalno utjelovljenje (Naydler, 2006: 29).

Hator – vjerojatno najstarije božanstvo povezano s majčinstvom koje odgovara univerzalnoj "majci svijeta" u pretpovijesnim kulturama. Prikazuje se kao žena sa krunom koja se sastoji od sunčane ploče i kravljih rogova. U kasnom razdoblju stopila se sa slično atribuiranom *Izidom*, pa se od tada naziva *Izida-Hator*. Njena životinja je krava – simbol plodnosti i hranjenja, a povezuje se i s drvetom sikomore (usp. Cvijanović, 2014: 12).

Horus – sokol, zaštitnik faraona. Ime *Horus* latinizirani je oblik egipatskog imena *Hor* koje, kako se čini, znači „lice”, a u boga sokola promijenili su ga rani osvajači nilske doline. Božanstvo sokola bilo je ponajprije bog neba, dok su sunce i mjesec bili njegove oči, što bi moglo objasniti ime *Hor*. Zbog toga što je bio znamenje osvajačkog naroda, sokol je postao simbol ratničkog boga i pobjedonosnog vođe. Postoji najmanje 15 različitih verzija *Horusa* (usp. Prihoško, 2013: 29).

Izida – božica prirode. Bila je *Ozirisova* žena i *Horusova* majka, gospodarica magije i raznih vještina. Poštovali su je zbog uloge koju je odigrala nakon *Ozirisove* smrti, udala se za svoga brata i pomagala mu je u njegovoj prosvjetiteljskoj misiji te je ustanovila brak (usp. Budge, 1908: 27).

Khepri – jedan od oblika boga *Ra*, koji personificira mlado sunce u zoru, koje srdačno dočekuje *Aufa* na kraju noćnog putovanja; on je bio sunce koje se rađa, a čije ime znači i "onaj koji stupa u život" i "skarabej". Simbolizira se skarabejom (usp. Cvijanović, 2014: 10).

Neftis – druga *Nutina* kći. Njeno ime znači „gospodarica kuće“, što se vjerojatno odnosi na *Ozirisovu* palaču jer je bila odana *Ozirisu* iako je bila udana za *Seta*. (usp. Prihoško, 2013: 29)

Nun – Kaos, prvobitni ocean. Božanstvo prvobitnih voda kaosa iz kojih se uzdigao prvo otok čime je započelo stvaranje svijeta. Personificira se kao čovjek s bradom ili ponekad sa žabljom glavom koji na svojim rukama podiže barku na kojoj stoji eneada bogova. Vjerovalo se da *Nun* i dalje postoji kao krajnja sfera na granicama svemira te pazi na demonske sile kaosa (usp. <http://www.amz.hr/naslovnica/egiptologija/mitologija/leksikon.aspx>).

Oziris – ubraja se među najranija božanstva starog Egipta. Bog vječnog života i uskrsnuća, ostao je najpopularnije božanstvo do kraja faraonskog Egipta (usp. Uranić, 2002: 227).

Prikazivan u obliku mumije držeći znakove faraonske moći: magični štap *heku*. Povezuje se s plodnošću zemlje, cikličkim obrascem rađanja i smrti (usp. Prihoško, 2013: 23).

Ra – Vrhovno božanstvo, bog sunca. Njegovo ime jednostavno znači „sunce“. Prikazivan kao sokol, ovan ili čovjek sa glavom sokola ili ovna. Izgled boga mijenjao se kako je sunce prolazilo nebom. Bog sunca postao je biće na praiskonskom humku stvaranja (usp. Fletcher, 1999: 42).

Sešat – drevna boginja za koju se vjerovalo da je *Totova* sestra ili žena. Bila je boginja pisanja i mjerenja te zaštitnica aritmetike, graditeljstva i zapisa. Smatrana je kraljevskim božanstvom i pripadala je faraonu (usp. Cvijanović, 2014: 13).

Set – *Ozirisov* brat i ubojica. Prikazivan je kao čovjek s glavom neidentificirane životinje. Neki ga mitovi prikazuju zlim jer je ubio *Ozirisa*, koji pokušava uzurpirati njegovo prijestolje, a zbog toga se bori s *Horusom*. Na drugim se mjestima prikazuje kao zaštitnik sunčane barke koji ubija demonsku zmiju kaosa *Apofisa*. Simbolizira Sunce u njegovoj razornoj snazi te neplodnost pustinje i mora. Sa *Setom* su u vezi bile pustinjske životinje, svinje, veprovi, nilski konji, krokodili i zmije (usp. Cvijanović, 2014: 12).

Šu – muški član prvog para bogova (*Šu* i *Tefnut*) koje je prema heliopskoj kozmogenezi stvorio *Atum*. Prikazuje se kao muškarac koji na glavi nosi pero. U prizoru stvaranja svijeta *Šu* (simbol zraka i vjetra) razdvaja *Geba* i *Nut* (zemlju i nebo) (usp. <http://www.amz.hr/naslovnica/egiptologija/mitologija/leksikon.aspx>).

Iz općenja *Šua* i *Tefnut* nastali su *Geb* i *Nut*, koji su također međusobno općili. *Šu* ih razdvaja tek nakon što su izrodili četvero djece: *Ozirisa*, *Izidu*, *Seta* i *Neftis*. Nakon toga, *Šu* pridržava tijelo božice *Nut* svijeno u luk kako bi nastalo nebo (usp. Fletcher, 1999: 40).

Tefnut – *Šuova* sestra i žena, oličenje životvorne vlage. Sa *Šuom* svakog jutra dočekuje sunce s istoka. Prikazuje se kao lavica ili s lavljom glavom koja nosi sunčev kolut. Zaštitnica je *Ozirisa* (usp. Cvijanović, 2014: 11).

Tot – bog mjeseca, pisara i mudrosti. Prikazivan s ljudskim tijelom i glavom ibisa ili kao sama ptica ibis, koji se povezivao s izumom pisma i svakog znanja, odnosno mudrosti (usp. <http://www.amz.hr/naslovnica/egiptologija/mitologija/leksikon.aspx>).

4.2. Posebnosti religije

Godišnji ciklus u Egiptu imao je tri godišnja doba: Oskudica (Shomu), od travnja do lipnja, Poplava (Akhet), od srpnja do listopada te Izlazak ili Pojavljivanje (Proyet), od studenog do ožujka. Time je prikazivan središnji mit egipatske religijske svijesti – mit o *Ozirisovoj* smrti i uskrsnuću. Za vrijeme suše *Oziris* je bio mrtav. Za to se vrijeme njegov sin *Horus* borio sa *Sethom*, a poplava je bila znak *Horusove* pobjede. Na temelju toga, *Oziris*, izvor božanske moći i plodnosti, izdiže se iz stanja nesvjesnosti i impotencije. Bujanje biljnog života koje je prethodilo povlačenju voda bilo je fizička posljedica uskrsnuća *Ozirisove* duše (usp. Naydler, 2006: 17).

Tako su zagrobni život, stalni ciklus umiranja i rađanja, izlazaka i zalazaka sunca i zvijezda, izlivanje i vraćanje u korito rijeke Nil, kao i opstanak života kojem stalno prijete opasna pustinja, jednostavno morali pronaći svoje mjesto u temeljima vjerovanja i religiji Egipćana. Egipćani se nisu služili pojmovima koji su bili nezaobilazni u mnogim kasnijim religijama. Tako, primjerice, ne postoje jezični izrazi za: „hram“, „religija“, „vjerovati“. Postojanje boga nije bilo upitno, a nečije deklarativno priznavanje nije bilo bitno. Bog se štuje, pri čemu obožavatelj izriče njegovo ime i govori kako ga „poznaje“. „Ja te poznajem i znam tvoje ime“ – rečenica koja se koristi u obredima i kulturnim radnjama jer je božje ime bilo ključ komunikacije čovjeka s bogom. Također, Egipćani su smatrali da čovjek ne može voljeti boga jer ljubav teče odozgo prema dolje, od boga prema nižim bićima (usp. Uranić, 2005: 13).

4.3. Božanski kraljevi

Kralj Egipta ili faraon bio je središnji lik egipatskog života, protuteža između svjetova smrtnika i svjetova bogova te održavatelj reda u svemiru (*Ma'at*). Bez njega bi Egipat potonuo u kaos. Faraon je smatran božanstvom, inkarnacija sokolskog boga *Horusa*, te je time izravno povezan s mitološkim tijekom nastanka svijeta (usp. Uranić, 2002: 43).

Egipćani su vjerovali kako su ljudima na početku vladali sami bogovi. *Ra* je bio prvi bog kralj. Nakon što su ljudski podanici počeli rovariti protiv njega, *Ra* uništava izdajice i lišava svijet nebeskog kraljevstva, čovječanstvo pada u nemilost i međusobno se svađa. *Ra*, nakon uspostave mira, šalje *Šu*, *Geb* i *Ozirisa* da vladaju u njegovo ime. *Oziris* je bio prvi kralj koji je naslijedio pravo na prijestolje, kao jedno od četvero djece *Geb* i *Nut*. *Oziris* i *Izida* (njegova sestra i kraljica) vladaju razdobljem mira i blagostanja, sve dok *Set* ne ubije *Ozirisa*, svog brata. Kasnije

Horus preuzima krunu i on je posljednji bog koji vlada Egiptom. Njega je naslijedio niz ljudskih vladara poznatih kao „Horusovi sljedbenici“ (usp. Fletcher, 1999: 76).

Nasljedstvo s oca na sina egipatski je ideal. Stoga je svaki faraon pokazivao naklonost prema vladaru kojeg je naslijedio, bez obzira je li mu on pravi otac ili nije. Novi je kralj bio vrhovni svećenik na pogrebu svojeg prethodnika te je smatrano kako je njegova dužnost dovršiti spomenike prethodnika (usp. Fletcher, 1999: 77).

Faraon je, osim svoje vladarske dužnosti, bio i na vrhu svećeničke hijerarhije te se u svim hramovima u zemlji prinose žrtve i obavljaju rituali u njegovo ime. Kao apsolutni vladar odgovara bogovima, a na reljefima se često prikazuje kako žrtvuje bogovima božicu pravednosti i istine. Njegovi podanici često nose amulete s njegovim imenom jer se vjerovalo da imaju zaštitničku moć (usp. Uranić, 2002: 45).

Faraon je ujedno bio i *sa – re –* „sin Sunca“. Titula se javlja u IV. dinastiji kod faraona *Kefrena*. Nazivu se dodaje i „dvije gospodarice“ te naziv kralj Gornjeg i Donjeg Egipta. Tako je titula u slučaju faraona *Amenemhata II* izgledala ovako: „*Živi Horus koji se proslavlja u pravednosti, dvije gospodarice proslavljene u pravednosti onoga koji govori istinu, zlatnog Horusa, vladara Gornjeg i Donjeg Egipta Nebkaurea, sina sunca Amenemhata*“. Najsvetiji među faraonskim simbolima svakako je dvostruka kruna koja predstavlja jug i sjever – Gornji i Donji Egipat. Radi se o bijeloj kruni koja simbolizira jug i crvenoj koja predstavlja sjever, koje su tako stilizirane da čine jednu cjelinu (usp. Uranić, 2002: 44).

Dogma na kojoj se temelji sama država jest božansko porijeklo faraona. Unatoč tome, stvarna politička moć faraona u različitim razdobljima varira od apsolutne do tek formalne. Kralj je *Horus*, nebeski bog kojemu pripada vrhovna vlast na zemlji i, nakon smrti, *Oziris*, vladar zagrobnog kraljevstva. Ideja o božanskom porijeklu faraona, iako s nijansama i varijacijama, ostaje službeno na snazi kroz čitavu egipatsku povijest (Olujčić, 2007:58).

4.4. Svjetonazor i duhovnost

Egipatska mitologija je složena i teško razumljiva ako je promatramo kroz način razmišljanja modernog čovjeka koji je sasvim drugačiji, gotovo suprotan onom antičkog Egipćanina. Kako bi bolje razumjeli egipatsku mitologiju, potrebno je razumjeti svijest Egipćanina staroga doba, shvatiti njegovo poimanje svijeta, vremena, bogova i duhovnosti.

Moderna se civilizacija temelji na kršćanstvu koje vrijeme doživljava linearno. Početak duha našeg vremena je u Kristovu rođenju. U toj slici nema ništa što se ne može ponoviti – ni stanje svijeta ni ljudski život ni samo Kristovo rođenje. S druge strane, stari su narodi povijest promatrali kao cikličan (spiralni) tijek koji omogućuje obnovu svijeta, života pa i povijesti. Egipćani su tako prostor i vrijeme vidjeli kao privremeno stanje koje je nastalo razdvajanjem neba i zemlje (*Nut* i *Geb*). Kad se oni ponovno spoje, svijet će se vratiti u stanje nemanifestacije ili kaosa. To se događa ciklično pa možemo govoriti o kružnoj teoriji povijesti (usp. Uranić, 2002: 221).

Moderna svijest razvila se na takav način da je pristup vertikalnoj dimenziji (duhovnost) postao manje ili više zatvoren. Za Egipćanina je svijest o vertikalnoj dimenziji bila stanje njegova životnog iskustva. Danas smo više vezani uz horizontalni način percepcije, iz kojeg je nazočnost bogova – isključena (usp. Naydler, 2006: 22).

Njihov doživljaj prostora također se razlikuje od današnjeg. U antičkim se vremenima prostor doživljavao ne samo kao vanjsko stanje stvari, već i kao različito stupnjevanje unutrašnjosti. Postojala su važna područja koja su u cijelosti postojala iznutra, u kojima su prevladavali sasvim drugačiji uvjeti, ali iz kojih su proizlazili vanjski svjetovi i u kojima je on sudjelovao. Na temelju toga što stvari imaju unutarnju dimenziju, ljudi su bili sposobni ući u njih na način koji danas nama nije blizak niti poznat (usp. Naydler, 2006: 23).

Mnogo je toga neobičnog u samoj mitologiji. Bilo je nejasno što su uopće Egipćani razumijevali pod pojmom boga. Egipatska riječ *neter* nije u potpunosti odgovarala ni grčkim ni rimskim pojmovima istog, pogotovo ne kršćanskim. *Neter* je jednako označavala i boga stvoritelja, ali i kućnog zaštitnika te se pretpostavlja da je izraz označavao sve razine duhovnih bića (usp. Uranić, 2005: 13).

5. Kult Sunca

Sunce je oduvijek bilo ključni čimbenik egipatskog života. Ono je i stvaratelj i uništavač, odgovorno za ogoljelu pustinju i za bogate žetve naplavnih ravnica. U drevnom je Egiptu sunce bilo vrhovno božanstvo iako su sunce i njegov bog mogli poprimiti različite oblike (Fletcher, 1997: 42).

Svijest o božanskom kod Egipćana se od samih početaka civilizacije povezuje sa spoznajom da je Sunce u toj zemlji vrućine, okružene pustinjom, istinski gospodar života i smrti. Ono je i više od pokretača vegetacije, otac je svih ljudskih duša koje se u obliku suza spuštaju na zemlju iz njegovog oka. Stoga faraoni još od starih vremena nose pridjev sinovi Sunca. Doktrina o faraonu kao božanskom posredniku na taj se način uobličuje, no preteča ove tradicije javlja se već kod faraona treće dinastije, *Džosera*, koji nosi nadimak zlatno Sunce. Prema mitu o *Raovim* suzama, svi su Egipćani na neki način bili sinovi Sunca (usp. Uranić 1997: 81).

Bog sunca najčešće je uzimao oblik boga *Re* ili *Ra*, čije ime znači „Sunce“. *Ra* je prikazan kao sokol, ovan ili čovjek s glavom sokola ili ovna. Izgled boga mijenjao se s prolaskom sunca na nebu. U zoru, sunce je bilo *Khepri* („ono koje se razvija“), a njegov simbol bio je skarabej. Sunce koje izlazi na istoku poistovjećivalo se, također, s bogom sokolom *Horusom* („Dalekim“), isto tako poznatim i pod imenom *Harakhte* („Horus obzora“). Njih se dvojica često spajaju u jedno božanstvo – *Ra Harakhte* (usp. Fletcher, 1997: 42).

Najstariju verziju solarnog božanstva u obliku *Ra*, slijede : *Amon*. *Amon-Ra*, *Ra Harakhte*, *Hepera* i *Aton*. No, čini se da je ipak najstarija ideja o Suncu koju nalazimo još na prikazima s kraljevskih grobova iz preddinastičkog doba slika nebeskog sokola - *Horusa*, čiji se kult u trećem tisućljeću štovao u Hierakonopolisu u južnom Egiptu. *Amonu* i njegovom svećenstvu se suprotstavio faraon *Ehnaton*. Osniva novi grad i vlada neovisno od tebanskog klera, a za vrhovno božanstvo postavlja *Atona* - materijalno Sunce ili Sunčev disk koji se spominje u tekstovima iz Srednjeg kraljevstva. *Ehnatonov* separatizam su svećenici tumačili kao "vjersku reformu". Neki su njegov kult *Atona* proglasili pojavom monoteizma u egipatskoj povijesti (usp. Cvijanović, 2014: 17).

Prve promjene dogodile su se za vladavine oca faraona *Ehnatona*, *Amenhotepa III*. Čak i dok je *Amenhotep III* pozdravljao nove ideje, gledao je unatrag, u daleku prošlost. Proučavao je piramide faraona koji su živjeli više od tisuću godina prije njega i unosio je tradicijske elemente u svečanosti, hramove i kraljevske palače. Počeo je isticati *Atona*, oblik boga sunca *Ra* prikazivan kao Sunčev disk, koji je podsjećao na starije obrasce bogoštovlja. Faraonov sin

preuzeo je prijestolje kao *Amenhotep IV.*, ali tijekom svoje pete godine vladavine promijenio je ime u *Ekhnaton* (odan *Atonu*) i odlučio preseliti prijestolnicu na lokalitet danas poznat kao Amarna. Svoj je grad faraon nazvao Akhetaton (obzor Sunčeva diska). Revoluciju je doživjela i egipatska umjetnost. Stoljećima je stroga tradicija definirala ispravan umjetnički subjekt, proporcije i poze na slikama i skulpturama. Za *Ekhnatona* su umjetnici oslobođeni tih naputaka. Stvarali su životne, fluidne prizore prirodnog svijeta i počeli su portretirati *Ekhnatona* i kraljicu *Nefertiti* u neuobičajeno prirodnim i prisnim pozama. Kraljevski je par često prikazivan kako ljubi i mazi svoje kćeri; a jedan je prizor čak prikazivao kralja i kraljicu kako se spremaju zajedno leći u krevet (usp. Hessler, 2017: 73).

U kraljevskoj viziji religija je radikalno pojednostavljena. Egipćani su štovali čak tisuću bogova, no *Ekhnaton* je bio odan jednome. On i *Nefertiti* funkcionirali su kao jedini posrednici između naroda i *Atona*, preuzevši tradicionalnu ulogu svećenstva. *Nefertiti* je imenovana suvladarom i premda nije jasno je li imala političku moć, njezin je vjerski i simbolični status bio neuobičajen za kraljicu (usp. Hessler, 2017: 73).

Aton, kao jedan bog, bio je otac svih ljudi, ne samo Egipćana. *Ekhnaton* je bio prvi učitelj vjere što ga povijest poznaje; on je prvi koji je u povijesti jasno iznio jednu veliku istinu: da su svi ljudi, bez obzira na narodnost i rasu, jednaki (usp. Novak, 1967: 170).

Prema tome, bog je, za *Ekhnatona*, jedan, vrhovni gospodar i stvoritelj svijeta koji se brine za sve ljude, bili to Egipćani, Sirijci ili Nubijci, bili Hamiti, Semiti ili Crnci. *Ekhnatonova* hereza je ostala kratkom epizodom, a *Amon* će još dugo ostati glavnim bogom egipatskog partenona (usp. Novak, 1967: 172).

Sve to sigurno je ugrozilo svećenike starog poretka koji su služili *Amonu*. Nakon nekoliko godina života u Amarni, faraon je zatražio da se sve slike *Amona* uklone iz hramova. Bio je to nevjerojatno hrabar čin: prvi je put u povijesti jedan kralj napao boga. No, revolucije se znaju okrenuti protiv svojih najvećih entuzijasta pa je nasilje naposljetku progutalo i ono što je sam *Ekhnaton* stvorio (Hessler, 2017: 73).

6. Smrt i zagrobni život

Religija je u društvima civilizacija starog vijeka imala nekoliko važnih funkcija. Osim što je oblikovala sliku svijeta, uređivala međusobne odnose, osmišljavala etičke norme bitne za funkcioniranje i razvoj društva, pripremala je ljude za život poslije smrti (usp. Uranić, 2002: 226).

Egipćani su razvili složen sustav vjerovanja podijelivši drugi svijet u razna područja, a čovjek je promatran kao složeno biće kojem je tjelesnost tek jedan dio kojim se koristi za svog života na ovom svijetu. Nakon smrti, od čovjeka se odjeljuje njegov *ka* ili dvojniki koji i dalje komunicira sa svijetom kojeg je napustio. Drugi element je *ba*, odgovara pojmu duše. On među zvijezdama nastavlja vječni život (usp. Uranić, 2002: 240).

Čovjek je prema egipatskoj mitologiji nekada živio u produhovljenom svijetu, u stanju „raja“, u koje se njegova bit ili duša može vratiti tek nakon smrti (Uranić, 2002: 239).

6.1. Mumificiranje i vizija raja

Ritualni postupci poput mumificiranja i magijskih obreda, trebaju omogućiti povratak duše izvornom stanju bića, stanje „raja“ (Uranić, 2002: 239).

U najranijem razdoblju Egipćani su tijela jednostavno polagali u pijesak. S vremenom su obredni zahtjevi gornjih društvenih slojeva postali zahtjevniji pa je prirodno konzerviranje tijela prepustilo mjesto umjetnim tehnikama. Riječ „mumija“ dolazi od riječi *moumia*, perzijske riječi za katran (usp. Fletcher, 1999: 124).

U postupku mumificiranja uklanjali su se svi unutarnji organi, osim bubrega i srca, te su bili odvojeno konzervirani u posudama zvanim „*kanope*“. Tijelo iz kojeg su organi izvađeni sušeno je ispod sloja natrijevih soli. Očišćeno i oprano tijelo se zašilo i mazalo raznim uljima, smolom i začinicima te na kraju umatalo u lanene zavoje. U zavoje su se umetali i razni talismani, a za to vrijeme svećenik je izgovarao magične riječi, nužne za njihovu „aktivaciju“ (usp. Fletcher, 1999: 124).

Uobičajeni postupak balzamiranja trajao je 70 dana, tek se nakon toga tijelo polagalo u kovčeg zajedno s posmrtnom maskom na licu na kojoj je pokojnik prikazan kao mlada osoba. Nakon toga, izvodila se pogrebna ceremonija, a cilj joj je bio oživiti *ka* (dušu). „Oživljena“ mumija ostavljena je da počiva zajedno s raznim posmrtnim predmetima (svakodnevni predmeti,

predmeti za pogreb – *Knjiga mrtvih*⁹ i *shabtis*¹⁰). Zatim pokojnik kreće u podzemni svijet, na sud pred gospodara mrtvih, *Oziris*a (usp. Fletcher, 1999: 127).

Zagrobni život su Egipćani zamišljali kao poboljšanu verziju života na zemlji. U zagrobnom životu kipovi *shabti* radili bi sav fizički posao. U tom raju žetve bi bile obilne, a suša i bolest ne postoje. Pokojnici bi uživali u gozbama i vožnjama čamcem ili bi se opušitali u prekrasnim vrtovima (usp. Fletcher, 1999: 130).

6.2. Knjiga mrtvih

Najveći dio opusa staroegipatskih pisanih ostataka upravo su vjersko-magijski, mitološki i opus posmrtno literature. Egipatska posmrtna literatura, općenito nazvana *Knjigama mrtvih*, obuhvaća razdoblje od nekoliko tisuća godina, a najstariju nalazimo u Starom kraljevstvu iz vladavine V. i VI. dinastije (usp. Massey, 2008: 7).

Knjige mrtvih pronalaze se u grobnicama vladara. Najčešće su pisane na papirusu i često bogato ilustrirane. To su zbirke tekstova, čarolija, zazivanja, molitvi, himni i magijskih formula. Osim toga, često sadrže prizore različitih aspekata *Duat-a*.¹¹ (usp. Massey, 2008: 12).

Knjige su sadržavale više od 200 čarolija potrebnih za pravilan pokop i siguran prolazak pokojnika u zagrobni život. Jedno od najpoznatijih poglavlja knjige je ono koje opisuje „sudbenu dvoranu“, gdje suđenje pokojniku predsjedava *Oziris*, gospodar Podzemnog svijeta, a pomaže mu *Maat*, božica pravde i istine koja pazi da sve bude provedeno po zakonu. Nakon ulaska u dvoranu pokojnik mora pobijati svoje grijehe pred 42 suca. Ovo se naziva negativnim priznanjem. Zatim, na jednu pliticu vage se stavlja srce pokojnika, a na drugo pero božice *Maat*. Brigu o vaganju vodio je *Anubis*, a *Tot* je sve zapisivao. Ako umrli nije uspio uravnotežiti srce s perom, progutalo bi ga čudovište *Ammi*t ili *Amemait* (usp. Massey, 2008: 16).

⁹ Naziv nije izvoran. Pljačkaši grobnica davali su ime papirusima koje su pronalazili – Knjige mrtve osobe – pa su ih moderni egiptolozi nazvali „Knjiga mrtvih“. Originalan naziv je „*Pert em hru*“ – „izlazak na(u) dan“, „očitovanje u svjetlu“

¹⁰ Čarobne figurice za koje se vjerovalo da u grobu ožive i postanu sluge svojeg vlasnika

¹¹ Podzemni svijet - svijet mrtvih s konotacijom na nebeski, astralni svijet, jer riječ *dua* označava i pojam zvijezde. Koristi se u posmrtnoj literaturi kao "drugi svijet", "onostrano" i slično.

7. Zaključak

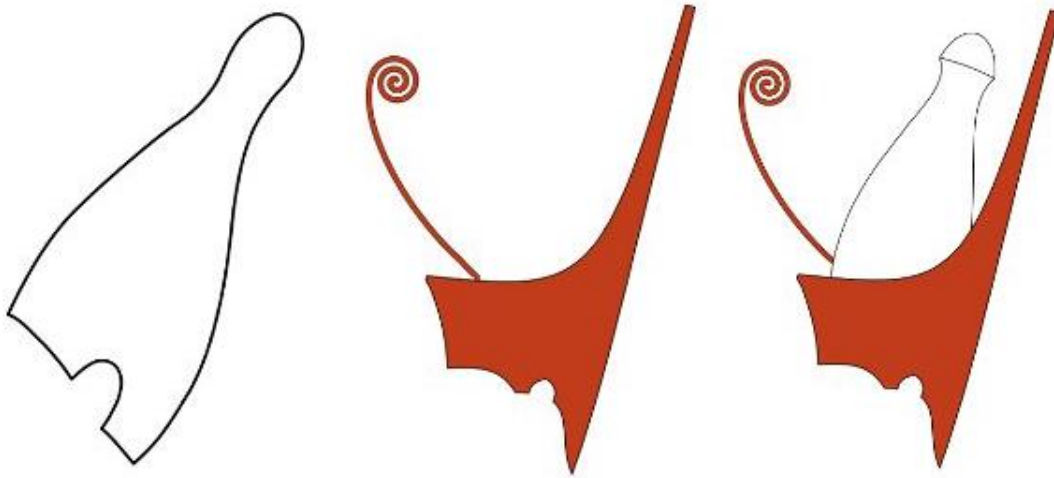
Egipatska mitologija ne samo da je mnogo kasnije približena zapadnom svijetu, već je i teže pristupačna i razumljiva nego, primjerice, grčka i/li rimska. Prije svega jer je vremenski i prostorno udaljenija od nas, ali i zbog toga što je još uvijek predmet proučavanja i velike zainteresiranosti unutar različitih znanosti te je još uvijek u nekim dijelovima neistražena.

Sačuvani mitovi, koji su nekada nastajali u dolini Nila, današnji su dragocjeni materijal za proučavanje staroegipatskog društva. Prema navedenom, smatram kako su neobično zanimljivi ne samo za samu povijest egipatske religije, već čine jedan od izvora za proučavanje cjelokupne kulture Egipta. Religija je u Egiptu stvorila ukupnu sliku svijeta koju su stvorili svećenici najranijih egipatskih gradova, a koja je dalje oblikovala civilizacijski obrazac koji je obilježio Egipat sljedeća tri tisućljeća. Tu mitsku sliku svijeta prihvatilo je cjelokupno egipatsko pučanstvo, a to je temelj onoga što zovemo civilizacijom starog Egipta – u ljudskom djelovanju to se odrazilo na obrede, arhitekturu, običaje, umjetnost, jezik, pismo, itd.

Tako, bez upoznavanja s mitologijom koja je doprla do nas, mi ne možemo stvoriti sliku egipatske književnosti, jer je baš mitologija bila izvor niza književnih djela. Pozivanje na mitološki materijal neophodno je i za proučavanje povijest Egipta, a naročito njenih najstarijih razdoblja, kao i za razumijevanje mnogih problema egipatske umjetnosti.

Utjecaj egipatske religije može se vidjeti usporedimo li je s nastankom i razvojem kršćanstva. Prije svega tu je *Ozirisov* kult koji je utjecao na nastanak brojnih kršćanskih obreda. Usporediv je *Ozirisov* sud s kršćanskim posljednjim sudom; učenje o *Ozirisovom* podzemnom carstvu i kršćansko učenje o mukama u paklu; *Horus* kao pobjednik u borbi protiv zla i kršćanski sveci u borbi protiv zlih sila. Prema tome, proučavajući mitologiju i civilizaciju Egipta, proučavamo nastanak i temelje vlastite kulture i civilizacije.

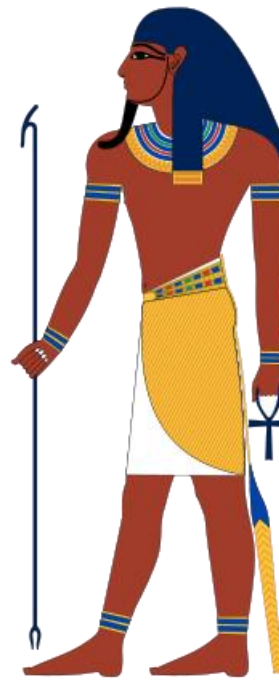
8. Prilozi

Slika 1. Lijevo – kruna Gornjeg Egipta, sredina – kruna Donjeg Egipta, desno – ujedinjena kruna

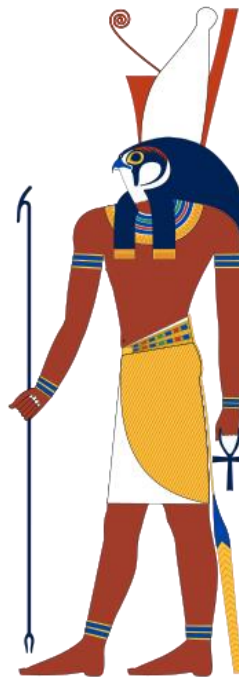
Slika 2. - Anubis

Slika 3. - Atum

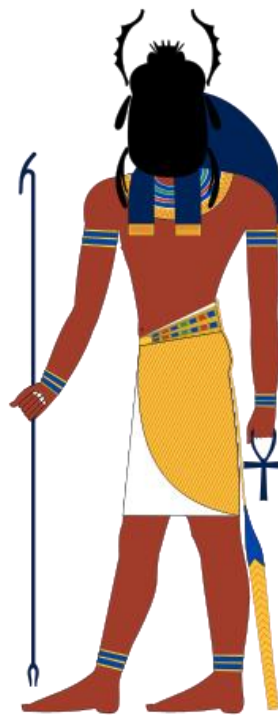
Slika 4. – Hator

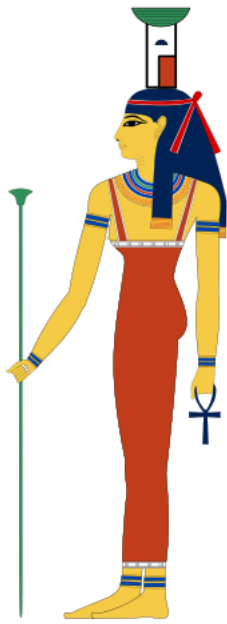
Slika 5. - Horus

Slika 6. - Izida

Slika 7. - Khepri

Slika 8. - Neftis

Slika 9. - Nun

Slika 10. - Oziris

Slika 11. - Ra

Slika 12. – Sešat

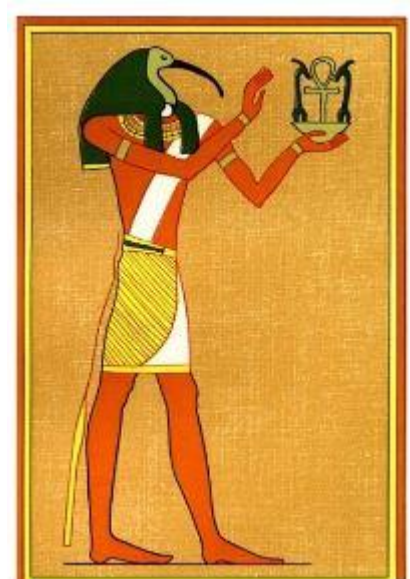
Slika 13. - Set

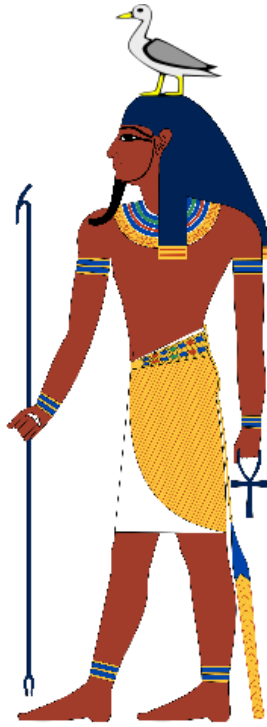
Slika 14. – Šu

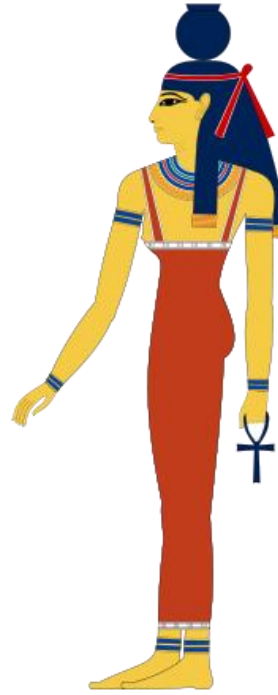
Slika 15. – Tefnut

Slika 16. - Tot

Slika 17. – Geb

Slika 18. – Nut

9. Literatura

1. Fletcher, Joann. 1999. „*Drevni Egipat – velike civilizacije: život, mit i umjetnost*“. 24sata d.o.o., Zagreb
 2. Massey, Gerald. 2008. „*Egipatska knjiga mrtvih: misteriji Amente*“. CID – NOVA, Zagreb
 3. Naydler, Jeremy. 2006. „*Hram univeruma.*“ CID – NOVA, Zagreb
 4. Uranić, Igor. 2002. „*Stari Egipat: povijest, književnost i umjetnost drevnih Egipćana*“. Školska knjiga, Zagreb
 5. Uranić, Igor. 2005. „*Ozirisova zemlja*“. Školska knjiga, Zagreb
 6. Novak, G. 1967. „*Egipat*“. Zagreb: Izdavački zavod JAZU.
 7. Skupina autora, (2007). „*Povijest: 2. knjiga*“. ur. Boris Olujić. Europapers holding d.o.o., Zagreb
 8. Prihoško, I. 2013. „*Bogovi, mitologija i religija drevnog Egipta*“
 9. Cvijanović, Tea. 2014. „*Egipatska religija*“. Završni rad. Filozofski fakultet u Osijeku, Osijek
 10. Hessler, Peter. 2017. „*Ekhnatn – prvi egipatski revolucionar*“ u National Geographic. Svibanj 2017. str 70. – 89.
 11. Budge, E. A. Wallis. 1908. „*Egyptian ideas of the future life*“. London Kegan Paul, London
 12. Egipatska mitologija, Arheološki muzej u Zagrebu.
<http://www.amz.hr/naslovnica/egiptologija/mitologija/mitologija.aspx> (datum pristupa: 29.8.2018)
 13. Drevni Egipat: zemlja ljudi i bogova. <http://www.fantasy-hr.com/mitologija/mitologije-svijeta/3294-drevni-egipat-zemlja-ljudi-i-bogova-iv> (datum pristupa: 4.9.2018.)
- Svi prilozi preuzeti su s *Wikimedia Commons*
(https://commons.wikimedia.org/wiki/Main_Page)